

Europejskie systemy monarchiczne

Poprzez monarchię należy rozumieć taką postać ustroju politycznego bądź formę sprawowanych rządów, w której niewybieralną w sposób republikański głową państwa jest jedna osoba, nazywana najczęściej monarchą. Zwykle przyjmować się, że monarcha władzę swą dzierży dożywotnio, aczkolwiek zarówno przeszłość, jak i teraźniejszość tezę tę weryfikują. W Europie systemy takie występowały zarówno w przeszłości, jak również są dziedzictwem współczesności [M.M. Wiszowaty, *Zasada monarchiczna i jej przejawy we współczesnych ustrojach europejskich i pozaeuropejskich monarchii mieszanych. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego*, Gdańsk 2015].

6.1. Stare i nowe monarchie

Na kontynencie europejskim monarchie mają długą tradycję sięgającą przekształcenia wspólnoty pierwotnej w kolejną formację społeczno-ekonomiczną, którą było niewolnictwo. Wraz z tym, jak upadały struktury pierwotnej demokracji wojennej, zaczęła rodzić się hierarchizacja życia społecznego, która wymusiła powstanie pierwszych ustrojów monarchicznych. Z taką postacią władzy spotykamy się już u pierwotnych ludów zamieszkujących kontynent europejski. Forma ta była właściwa dla greckiej Sparty¹⁴⁹,

¹⁴⁹ Sparta – starożytne miasto, główny ośrodek miejski Lakonii, a także terytorium polis zlokalizowane na półwyspie Peloponez w południowej Grecji. Wedle tradycji Sparta miała już istnieć w okresie mykeńskim, a jednym z jej władców miał być Menelaos, który wyróżniony został przez Homera podczas oblężenia i zdobycia bliskowschodniej Troi. W późniejszym czasie, co wynika już ze źródeł pisanych, na czele spartańskiego państwa stało dwóch dziedzicznych królów wywodzących się z dynastii Agiadów i Eurypontydów, którzy spełniali funkcję dowódców armii oraz pełnili pewne obowiązki natury religijnej, lecz mimo to nie mieli wielkiej władzy.

Epiru¹⁵⁰, czy nawet Aten¹⁵¹ w tzw. okresie królewskim. Na Półwyspie Apenińskim reprezentowana była m.in. u Etrusków¹⁵², a następnie upowszechniona została w starożytnym Rzymie za pośrednictwem królestwa i cesarstwa. Ta druga forma polityczno-ustrojowa wniosła największy wpływ na jej rozpropagowanie w innych częściach kontynentu już po upadku cesarstwa zachodniorzymskiego, od cesarstwa Karolingów poczynając. Nie oznacza to, że historyczni mieszkańcy kontynentu europejskiego chętnie oddawali swą wolność na rzecz suwerena państwowego, o czym już w starożytności przekonał się germański wódz Arminiusz¹⁵³.

Rozwój monarchii europejskich nastąpił wraz z epoką średniowiecza. Istotnym jej elementem było formowanie się, w wyniku scentralizowania władzy w rękach nielicznej uprzywilejowanej grupy, monarchii wczesnofeudalnych. Na zachodzie Europy uzyskała ona status monarchii patrymonialnej¹⁵⁴, czyniąc z niej nieograniczoną formę władzy. Zapoczątkowana została za pośrednictwem państwa frankijskiego i dynastii Merowingów, a rozpropagowana na cały kontynent poprzez dynastię Karolingów. Na jej czele stanął

¹⁵⁰ Epir – górzysta kraina a także antyczne polis greckie, położone w północno-zachodniej części Półwyspu przy granicy z ówczesną Albanią. Wedle tradycji od V w. p.n.e. Epir miał być rządzony przez dynastię wywodzącą się od Pyrrusa, syna Achillesa. Temu pierwszemu przypisuje się słowa: „Jeszcze jedno takie zwycięstwo, a będziemy zgubieni”, które w sztuce wojennej wykorzystuje się i teraz jako tzw. „pyrrusowe zwycięstwo”. Ten ostatni z kolei miał odegrać niepoślednią rolę w wojnie trojańskiej.

¹⁵¹ Ateny posiadały ustrój monarchiczny przed ustanowieniem w niej republiki. Wedle tradycji w starożytnych Atenach ustanowiono ustrój republikański po wygnaniu z nich rodziny królewskiej.

¹⁵² Etruskowie – lud zamieszkujący w starożytności północną Italię, z którymi wojny toczyli o prymat na Półwyspie Apenińskim Rzymianie. Pod względem politycznym Etruskowie tworzyli związek miast, w których początkowo mieli panować królowie.

¹⁵³ Arminiusz, łac. – Arminius, niem. – Herman (ur. 16 p.n.e., zm. 21 n.e.) – syn Sigmery, wódza germańskiego plemienia Cherusków. Wychowywał się na dworze rzymskim, gdzie przeszedł przeszkolenie wojskowe i rozpoczął służbę w legionach, otrzymując rzymskie obywatelstwo. Następnie porzucił rzymskich pracodawców i wrócił do swojego ludu, przygotowując antyrzymskie powstanie. Stanął na czele konfederacji plemion germańskich, które w 9 n.e. w Lesie Teutoburskim rozniosły trzy legiony rzymskie dowodzone przez Warusa i zmierzające tamtędy na leża zimowe. Ostatecznie został jednak zgładzony przez swoich współplemieńców, którzy oskarżyli go o centralizację władzy i próby ustanowienia monarchii.

¹⁵⁴ Nazwa jej wywodzi się od łacińskiej podstawy słowotwórczej oznaczającej ojcowiznę bądź dziedziczny majątek. W związku z tym, iż cała ówczesna gospodarka opierała się na uprawie roli, tak też uznawano, że ziemia w państwie należy do monarchy, a władca w swej dobroci może ją dysponować – m.in. obdarowywać współplemieńców.

książę bądź król, który zainicjował budowę silnego aparatu państwowego. W wyniku zabiegu tego dochodziło do jednoczenia ziem etnicznych w jedno państwo w celu jego obrony przed zagrożeniem zewnętrznym. Konsekwencją takiego stanu rzeczy stało się uzależnianie wolnych dotąd członków wspólnot lokalnych i regionalnych, doprowadzając do wykształcenia się społeczno-ekonomicznej formacji feudalizmu. Kwestiom tym sprzyjały wędrówki ludów oraz najazdy obcych grup plemiennych, których niszczyielska działalność dodatkowo wzmacniała tendencje centralistyczne. Sytuacja taka wystąpiła w przypadku Niemiec, Francji, Hiszpanii czy Austrii. Niekiedy najazdy zewnętrzne stały się przyczyną do ugruntowania monarchii, jak pokazał to przykład Normanów podbijających Anglię bądź Waregów ustanawiających dynastię panującą na Rusi Kijowskiej. Uzasadnieniem władzy monarchów było jej pochodzenie od Boga, stąd ich pozycja była teoretycznie niepodważalna.

Innym przykładem średniowiecznego zorganizowania państw były monarchie stanowe, które wyrosły na gruncie przewycięzania rozdrobnienia feudalnego i jego pozostałości. W związku z walkami podjętymi przez zwolenników procesów odśrodkowych, a także w wyniku zagrożenia z zewnątrz na centralne miejsce w państwie wysunął się panujący. Postać ta wraz z jednolitym aparatem władzy państwowej stanowiła o jedności politycznej podmiotu. Chcąc doprowadzić do integracji różnych regionów, często zróżnicowanych, władca zaczął skupiać uwagę na feudałach, którzy w zamian za otrzymywane immunitety i przywileje stawali się gwarantem jednolitości państwa i jego władzy¹⁵⁵. Jednocześnie władca musiał dzielić się swymi uprawnieniami z możnymi, którzy, gromadząc się we własnych przedstawicielstwach, współdecydowali o losach państwa, ograniczając sferę władzy monarszej. Przedstawicielstwa takie, nazywane stanami, dały początek reprezentacji grup społecznie uprzywilejowanych, dzięki czemu zaczęły powstawać monarchie parlamentarne. Stały się więc one typowymi monarchiami ograniczonymi.

Od przełomu epoki średniowiecza i nowożytności w niektórych regionach Europy ponownie wzrosło znaczenie głowy państwa, dzięki czemu doszło do powstania monarchii absolutnych¹⁵⁶. Był to kolejny typ monarchii nieograniczo-

¹⁵⁵ Jeszcze w warunkach polskich do połowy XII w. większość dostojników królewskich pochodziła z reprezentacyjnych rodów Awdańców, Gryfitów, Łabędziów, Odrowążów, Pałuków i Toporczyków. Na nich opierała się istota władzy królewskiej bądź książęcej. W zamian mieli oni decydujący głos w kwestii wyboru nowego władcy, a także w sprawach wagi państwowej.

¹⁵⁶ Monarchie absolutne charakterystyczne były również dla monarchii starożytnych zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie basenu Morza Śródziemnego.

nej, gdyż monarcha skupił w swoich rękach pełnię władzy sądowniczej, ustawodawczej i wykonawczej. Kształtowanie się tego typu nowożytnego absolutyzmu związane było z widocznym rozkładem systemu feudalnego oraz formowaniem scentralizowanych państw narodowych, co doprowadziło do ograniczenia feudalnych przywilejów stanowych. Proces ten rozpoczął się już w XIV w., kiedy autorytet władzy papieskiej i cesarskiej był wielokrotnie podważany, a nasilił się w wiekach nowożytnych. W typowej formule monarchia absolutna znalazła adaptację we Francji za panowania Ludwika XIV, którego ulubioną maksymą było twierdzenie, że „Państwo to ja”, oznaczające w praktyce, że „Nic w państwie o mnie i nic w państwie beze mnie” nie może być podjęte bądź ustanowione. Ta forma sprawowania władzy była wzorcem dla innych europejskich monarchii nowożytnych, które znalazły praktyczne odzwierciedlenie w Austrii, Prusach, Rosji, Turcji czy Danii i Szwecji¹⁵⁷.

Rozwiniętą odmianą monarchii tego typu stał się absolutyzm oświecony, charakterystyczny dla XVIII w., szczególnie dla 2. połowy tego stulecia. W tym czasie absolutyzm zaczął charakteryzować się własną ideologią, w myśl której władca stawał się pierwszym urzędnikiem w nowoczesnym, scentralizowanym i kontrolowanym przez niego państwie. Dzięki rozbudowie aparatu biurokratycznego władca zyskiwał nowych sojuszników w postaci warstwy urzędniczej, która służyć jemu miała jako przeciwwaga dla tradycyjnych interesów arystokracji. Rzecznikami takiego stanu rzeczy byli: Fryderyk II Wielki w Prusach, Maria Teresa i Józef II w Austrii, Katarzyna II w Rosji czy Ludwik XV i Ludwik XVI we Francji. Typowy władca tego okresu nie tylko budował cytadele, prochownie czy garnizony wojskowe, ale także dbał o rozwój muzyki, kultury i sztuki, otaczał się ludźmi nauki, fundował muzea, galerie i gromadził zabytki materialne. W tym czasie świetność swą przeżywał francuski Luwr, zainicjowano tworzenie rosyjskiego Ermitażu, a Wiedeń rozpoznawany był poprzez działające grupy operowe i operetkowe, teatralne i muzyczne. Diderot i Wolter, twórcy pierwszej nowożytnej encyklopedii europejskiej, nazwali carycę Katarzynę II na kartach poczytnej lektury mianem Semiramidy Północy¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Wyróżnienia monarchii absolutnej od despotycznej podjął się już Monteskiusz. Różnicę widział w skodyfikowanym prawie, które istnieć miało w monarchii absolutnej, gdyż władza despoty nie była niczym ograniczona.

¹⁵⁸ Co prawda dla społeczeństwa i państwa polskiego Katarzyna II była tą postacią, która walczyła przyczyniła się do ich upadku, to jednak na arenie międzynarodowej potrafiła dbać o swój wizerunek. W tym celu prowadziła m.in. wieloletnią korespondencję z Wolterem, na swym dworze przyjmowała z kolei Diderota. Obaj panowie byli pod dużym wrażeniem carycy,

W Polsce i Wielkiej Brytanii już w czasach nowożytnych zaczęły się kształtować procesy, których celem stało się ograniczenie poczynań monarchy. Nad Wisłą miało to związek z zaproszeniem obcych dynastów do pełnienia obowiązków monarszych po wymarciu głównej linii dynastycznej Jagiellonów. Królowie ci zostali zobowiązani do podpisania *pacta conventa* oraz artykułów henrykowskich, które w praktyce zapewniały ograniczenie władzy wykonawczej na rzecz szlachty i duchowieństwa. Nad Tamizą zastosowanie *vetu* absolutnego przez monarchę na początku XVIII w. spowodowało otwartą wojnę między jego zwolennikami a protegowanymi parlamentu. W wyniku zwycięstwa odniesionego przez tych ostatnich przewagę stopniowo zaczęła odnosić legislatura. Wraz z czym sekretarze królewscy coraz częściej szukali oparcia w parlamencie, który przejął funkcje kontrolne. W ten sposób doszło do wykształcenia się monarchii parlamentarnych, niezależnie rozwijających się od monarchii absolutnych.

Kształtowaniu monarchii parlamentarnych sprzyjały początki epoki kapitalistycznej oraz rozwoju technicznego. Wraz z większą rolą produkcji wielkotowarowej coraz większe znaczenie uzyskiwał handel, a wraz z nimi rosło znaczenie warstw mieszkających w miastach, nazywanych klasą średnią na Wyspach Brytyjskich bądź burżuazją na kontynencie. Rewolucja niderlandzka i francuska doprowadziły do upadku pierwszych monarchii absolutnych. Jednocześnie osadnicy amerykańscy, wygrywając wojnę o niepodległość, zrezygnowali z monarchii, która krwawo dała się im we znaki. Rozpoczęto formowanie idei mówiącej o tym, że suwerenem w państwie jest społeczeństwo, które ma prawo powoływać i odwoływać sprawujących władzę. W Polsce¹⁵⁹ oraz we Francji koniec XVIII w. spowodował ograniczenie monarchii poprzez nadanie konstytucji, w wyniku czego król stawał się zwierzchnikiem administracji państwowej. Co prawda epopeja napoleońska oraz kongres wiedeński zahamowały jeszcze bieg wydarzeń, jednakże ewolucji ustrojów monarchicznych w XIX w. nie udało się już zatrzymać. Ostatecznie upadek kilku wiodących monarchii europejskich nastąpił w następstwie pierwszej wojny światowej. Sytuacja ta spowodowała, że nowo powstałe podmioty na mapie Europy nie przybierały już form monarchicznych, a te, które przetrwały,

jej inteligencji, ogłady i dbałości o kulturę i sztukę. Kiedy Diderot podróżował do Moskwy, caryca wysłała do granic Rzeczypospolitej swój osobisty orszak z karetą. Drogę, którą podróżował francuski filozof i krytyk literacki, caryca kazała wyścielać dywanami dworskimi. Tak więc zgotowała mu iście królewskie powitanie.

¹⁵⁹ Formalnie była to wówczas Rzeczpospolita Obojga Narodów.

zostały ograniczone konstytucjami¹⁶⁰. Byłe nowożytnie monarchie europejskie zostały wyróżnione w poniższym zestawieniu.

Tabela 1. Byłe nowożytnie monarchie europejskie w układzie alfabetycznym (stan z 2014 r.)

Państwo	Rodzaj monarchii	Data zniesienia	Ostatni władca	Pretendent do tronu
Albania	królestwo	7 IV 1939	Zogu I	Leka II
Austria	cesarstwo	11 XI 1918	Karol I	Karol Tomasz Habsburg
Bułgaria	carstwo	15 IX 1946	Symeon II	tenże
Czarnogóra	królestwo	26 XI 1918	Mikołaj I	Mikołaj II oraz Aleksander I
Czechy	królestwo	28 X 1918	Karol III Habsburg	Karol Tomasz Habsburg
Finlandia	królestwo	14 XII 1918	Väinö I	Maurycy I oraz Maria I
Francja	cesarstwo	4 IX 1870	Napoleon III	Jan III, Henryk VI oraz Ludwik XX
Grecja	królestwo	–	Konstantyn II	tenże
Litwa	królestwo	2 XI 1918	Mendog II	Wilhelm Urach
Niemcy	cesarstwo	18 XI 1918	Wilhelm II	Jerzy Fryderyk
Polska	królestwo	14 XI 1918	Rada Regencyjna	
Polska	królestwo	25 I 1831	Mikołaj I	–
Polska i Litwa	królestwo i wielkie księstwo	25 XI 1795	Stanisław August Poniatowski	
Portugalia	królestwo	4 X 1910	Manuel II	Edward III Pius
Rosja	cesarstwo	16 III 1917	Michał II Romanow	Jerzy Michajłowicz Romanow
Rumunia	królestwo	1947	Michał I	tenże
Serbia	królestwo	1945	Piotr II Karadziordziewić	Aleksander Karadziordziewić
Imperium osmańskie (Turcja)	sultanat	1 XI 1922	Mehmed VI	Bajazyd (III) Osman
Węgry	królestwo	16 XI 1918 oraz 1 II 1946	Karol IV	Karol Tomasz Habsburg
Włochy	królestwo	12 VI 1946	Humbert II	Wiktor Emanuel (IV)

Źródło: T. Pasierbiński, *Monarchie świata: poczet rodów królewskich i książęcych*, Warszawa 2002 oraz uzupełnienia własne.

¹⁶⁰ W warunkach europejskich możemy mówić o dwóch typach ograniczenia monarchów w czasach nowożytnych. Pierwszy polegał na ustaleniu i następnie utrwaleniu pewnych zwyczajów polityczno-ustrojowych, co do których winien się monarcha dostosować. Był on charakterystyczny do końca pierwszej wojny światowej. Drugi związany był z ogłoszeniem konkretnej ustawy zasadniczej, w której wymieniano prawa i obowiązki władcy. Zaczął obowiązywać od okresu międzywojennego.

Z powyższego zestawienia wynika, iż większość europejskich podmiotów politycznych posiadała w swej przeszłości ustrój monarchiczny. Takie formy ustrojowe dominowały we wszystkich regionach kontynentu.

Jeszcze w okresie po drugiej wojnie światowej niektóre europejskie kraje nie potrafiły zdeklarować się, czy na czele ich władzy ma stanąć monarcha, czy też nie. Stąd i obecnie żyją pretendenci do tronów europejskich, których rodziny zostały formalnie odwołane. Kwestia to dotyczyła szczególnie Grecji, gdzie monarchię zniesiono w ostatnich miesiącach rządów tzw. czarnych pułkowników, a także w krajach środkowoeuropejskich, w których dokonana się w 1989 r. transformacja systemowa. Żyjących obecnie monarchów europejskich przedstawia poniższa tabela.

Tabela 2. Żyjący byli europejscy monarchowie (stan z 2014 r.)

Państwo	Tytuł monarszy	Imię panującego	Dynastia	Lata panowania	Forma ustania sukcesji
Andora	współksiążę episkopalny	Ramón Malla Call	biskup Seo de Urgel	1969–1971	koniec posługi biskupiej
Andora	współksiążę francuski	Valéry Giscard d'Estaing	prezydent Francji	1974–1981	koniec kadencji
Andora	współksiążę francuski	Jacques Chirac	prezydent Francji	1995–2007	koniec kadencji
Andora	współksiążę francuski	Nicolas Sarkozy	prezydent Francji	2007–2012	koniec kadencji
Belgia	król	Albert II	Saksonia-Coburg-Gotha	1993–2013	abdykacja
Bułgaria	car	Symeon II	Sachsen-Coburg-Gotha	1943–1946	zniesienie monarchii
Grecja	król	Konstantyn II	Glücksburgowie	1964–1973	zniesienie monarchii
Holandia	królowa	Beatrix	Oranje-Nasau	1980–2013	abdykacja
Hiszpania	król	Juan Carlos I	Bourbonowie	1975–2014	abdykacja
Luksemburg	wielki książę	Jan	Burbon-Parma	1964–2000	abdykacja
Rumunia	król	Michał I	Hohenzollern-Sigmaringen	1927–1930 i 1940–1947	zniesienie monarchii
Watykan	papież	Benedykt XVI	władca elekcyjny	2005–2013	renuncjacja

Źródło: T. Pasierbiński, *Monarchie świata: poczet rodów królewskich i książęcych*, Warszawa 2002 oraz uzupełnienia własne.

W powyższej tabeli najwięcej miejsca zajmuje Andora, gdzie współrządzi prezydent Republiki Francuskiej. W związku z tym, iż głowa państwa nad

Loarą wybierana jest na określoną kadencję, tak też po jej zakończeniu formalnie przekazuje współrządy swojemu następcy wybranemu na mocy demokratycznych wyborów. Ponadto większość obecnych żyjących monarchów stanowią osoby, które abdykowały na rzecz swych następców. W mniejszości znajdują się kraje, w których monarchię zniesiono.

6.2. Modele i typy monarchii

Na kształtowanie się współczesnych systemów monarchicznych duży wpływ wywarło otoczenie religijne i kulturowe, a także doświadczenia historyczne i bieżące działania polityczne dokonujące się w poszczególnych regionach świata. W zależności od danego kręgu kulturowego kształtowano nazewnictwo konkretnych monarchii. W typologii tych systemów należałoby wyróżnić modele – europejski, arabsko-muzułmański oraz azjatycki. Mimo wykształcenia się w poszczególnych kulturach i regionach świata innych typów monarchii właściwych dla konkretnych podmiotów, do dzisiaj zachowały się te trzy podstawowe. Spośród nich dla Starego Kontynentu właściwy będzie ten pierwszy model, aczkolwiek w burzliwych dziejach świata na grunt europejski docierały dwa pozostałe warianty, jak również typ europejski zaczął upowszechniać się na innych kontynentach¹⁶¹ [A. Ławniczak, *Monarchiczne i republikańskie głowy państwa w Europie*, Wrocław 2011].

Chrześcijańskie monarchie, które właściwe są dla kontynentu europejskiego, wykształciły trzy podstawowe jej formy: cesarstwa, królestwa i księstwa. Nazewnictwo to – jak już wspomniano – rozwinęło się w Europie za pośrednictwem Imperium Romanum, które poprzez królestwo Merowingów i cesarstwo Karolingów zaczęło oddziaływać na pozostałe regiony kontynentu. Nazwy następnie tworzone od tytułu przysługującego monarsze, w tym od tytułów szlacheckich, które także najczęściej ewoluowały historycznie.

Cesarstwo to typ monarchii, w którym panujący nosi tytuł cesarza bądź cesarzowej. W europejskim kręgu kulturowym nazwa ta, jak i słowo „cesarz” wywodzą się od Juliusza Cezara, rzymskiego stratega i polityka, którego celem miało być zastąpienie rzymskiej republiki monarchiczną formą

¹⁶¹ Dla przykładu na kontynencie afrykańskim występuje Królestwo Maroka, a na Półwyspie Arabskim mamy do czynienia z Królestwem Arabii Saudyjskiej.

władzy państwowej¹⁶². Zgodnie z założeniami tego rzymskiego męża stanu cesarstwo miało mieć wyższą rangę i cieszyć się większym prestiżem aniżeli królestwo¹⁶³. Obejmować miało nie tylko większy obszarowo teren, ale i dominować nad monarchiami plemiennymi czy terytorialnymi. Formuła ta nie zmieniała się przez kolejne wieki. Pierwszym europejskim cesarstwem był starożytny Rzym, który taką formę ustrojową uzyskał w wyniku podjętych reform i umocnienia władzy przez Oktawiana Augusta. Następnie w wyniku pogłębiających się trudności wewnętrznych zostało ono podzielone na część zachodnią ze stolicą w Rzymie i część wschodnią, której przewodził Konstantynopol. Co prawda oficjalny upadek Rzymu nastąpił w V w., a Konstantynopola w końcu XV w., to jednakże inne euroazjatyckie monarchie chętnie się odwoływały do tych śródziemnomorskich założeń¹⁶⁴. W przeszłości na terenie kontynentu europejskiego powstało i następnie zanikło kilkanaście form polityczno-ustrojowych, które tytułowały się – niekiedy na wyrost – w ten właśnie sposób. Należały do nich: cesarstwo Austrii, cesarstwo Bułgarii, Cesarstwo Francuskie, cesarstwo niemieckie, Cesarstwo Rosyjskie, cesarstwo rzymskie (a w nim cesarstwo galijskie; cesarstwo zachodniorzymskie, a w nim cesarstwo karolińskie i Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego; cesarstwo wschodniorzymskie, a w nim cesarstwo bizantyńskie, Cesarstwo Łacińskie, Cesarstwo Nicejskie, cesarstwo Tesaloniki i cesarstwo Trapezuntu) oraz cesarstwo Serbii.

Królestwo z kolei to taka forma polityczno-ustrojowa, na czele której stoi monarcha noszący tytuł króla bądź królowej. Określenie to występowało – jak już wskazywano – w starożytności, gdzie w basenie Morza Śródziemnego władcy przyjmowali tę godność. Istotą królestwa stało się założenie przeczące możliwości jego podporządkowania innym podobnym formom polityczno-ustrojowym. Nie mogło więc królestwo stać się np. lennem,

¹⁶² Idea ta stała się też przyczyną śmierci Juliusza Cezara, którego w czasie idów marcowych zamordowali jego najbliżsi współpracownicy i protegowani. Wypowiedziane w ostatnich chwilach życia słowa Cezara „I ty, Brutusie, przeciw mnie?” [łac. – „Et tu, Brute, contra me?”] dotąd są mottem przewodnim wiarołomstwa, niedotrzymywania obietnic bądź zdrady najbliższych osób.

¹⁶³ Termin „cesarstwo” w europejskiej historiografii przez wzgląd na rzymskie pochodzenie odnosił się więc tradycyjnie do państw o rozległym terytorium, w którego skład wchodzić mogły królestwa lub inne terytoria zależne.

¹⁶⁴ W grupie tej należy głównie wymienić: papieży oraz władców niemieckich, rosyjskich i osmańskich. Do idei tej powracał jeszcze Napoleon Bonaparte, który walnie przyczynił się w 1806 r. do zlikwidowania tytułu Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego.

natomiast mogło być częścią cesarstwa. Z czasem królestwo stało się najbardziej rozpowszechnioną formą monarchii europejskich. W różnych odmianach i konfiguracjach rozwijały się bądź ewoluowały. Z takim systemem organów państwowych mamy najczęściej do czynienia i we współczesnej Europie.

Księstwo to taki rodzaj sprawowania władzy, na czele której stoi monarcha noszący tytuł księcia lub księżnej królewskiej krwi¹⁶⁵. Księstwem zatem może być zarówno udzielne państwo, jak też feudalna bądź terytorialna część większej monarchii. Tytulatura ta powstała w średniowieczu i wówczas była najczęściej stosowana, aczkolwiek w różnych formach i odmianach występuje w Europie i obecnie. W średniowieczu wykształciła się forma odmienna od księstwa, ale wyraźnie do niej odwołująca się. Było to arcyksięstwo, które występowało wówczas, kiedy na czele państwa stał arcyksiążę bądź arcyksiężna. W praktyce tytuł ten został zarezerwowany dla władców Austrii, którzy właśnie w średniowieczu zaczęli zyskiwać na znaczeniu względem innych księstw niemieckojęzycznych¹⁶⁶. Status ten spowodował, że już od połowy XV w. cesarze niemieccy rezydowali w Wiedniu, a w połowie XVII w. rozpoczęto tam budowę pałacu Schönbrunn, jednego z najciekawszych zespołów dworskich tego typu. Innym przykładem wyodrębnienia prestiżu monarchy stało się podniesienie jego patrymonium do rangi wielkiego księstwa. O takiej formie polityczno-ustrojowej można mówić wówczas, kiedy głową państwa jest monarcha noszący tytuł wielkiego księcia bądź wielkiej księżnej. Określenie „wielkie” nie zawsze musiało odnosić do terytorialnej rozległości konkretnych włości, aczkolwiek w praktyce był to atrybut wiodący, który prowadził do przekształcenia księstwa tradycyjnego w taką formę władzy. Innymi elementami było podniesienie prestiżu i godności rodu panującego bądź samego monarchy. Czasami był to jedynie tytuł czysto honorowy, symbolicznie podkreślający władanie monarchy określonym terytorium¹⁶⁷. Co prawda większość

¹⁶⁵ Był to łaciński odpowiednik *princepsa* oznaczającego „pierwszego” (stojący na pierwszym miejscu), którego tytulaturę stosowali np. polscy książęta okresu rozbicia dzielnicowego.

¹⁶⁶ Stąd wynikało m.in. tytułowanie następcy tronu Franciszka Ferdynanda Habsburg-Lotaryńskiego d'Este, zamordowanego w 1914 r. w Sarajewie.

¹⁶⁷ Przykładem takim było Wielkie Księstwo Krakowskie, którego nazwa odwoływała się do Wolnego Miasta Krakowa, formalnie włączonego w skład zaboru austriackiego po nieudanym powstaniu z 1846 r. Oficjalnie Kraków wraz z okolicznymi ziemiami nie należał do Królestwa Galicji i Lodomerii, aczkolwiek wraz z tym królestwem oraz Księstwem Oświęcimskim i Księstwem Zatorskim tworzył jedną prowincję w składzie cesarstwa austriackiego, a następnie Austro-Węgierskiego.

wielkich księstw istniała w europejskiej rzeczywistości politycznej do początku XX w.¹⁶⁸, ale jedno spośród nich zachowało się do współczesności¹⁶⁹.

Na terytorium historycznych Niemiec ugruntował się jeszcze monarszy tytuł elektora, czyli takiego władcy, który posiadał prawo głosu przy elekcji cesarza Rzeszy. Początkowo tytuł ten występował zwyczajowo. Później został skodyfikowany dzięki wydaniu przez cesarza Karola IV Złotej Bulli w 1355 r. Określała ona listę tych elektorów, którzy zostali formalnie uprawnieni do wyboru cesarzy niemieckich¹⁷⁰. Kolejnych elektorów dokooptowano w XVII w.¹⁷¹ oraz na początku XIX w.¹⁷². Formalnie Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego przestało istnieć w 1806 r.¹⁷³

Z racji euroazjatyckiego sąsiedztwa wpływy polityczno-ustrojowe znalazły silne odbicie na obu kontynentach, stąd w przeszłości nazewnictwo monarchii europejskich wykazywało także azjatycką nomenklaturę. Duży wpływ na taki stan rzeczy miały migracje ludności i towarzyszące im wojny, które przenosiły nazwy im właściwe na podbijane tereny. Poza cesarstwami i królestwami, które charakteryzowały się własnymi nazwami i właściwościami polityczno-ustrojowymi, ze Wschodu na obszar europejski dotarły: kaganaty¹⁷⁴,

¹⁶⁸ Historycznymi europejskimi przykładami tego typu monarchii były: Wielkie Księstwo Kijowskie (IX–XIII w., później pod protektoratem Mongołów); Wielkie Księstwo Litewskie (XIII–XVI w., później jeden z tytułów królów Rzeczypospolitej); Wielkie Księstwo Moskiewskie (XIV–XVI w., później Carstwo Rosyjskie); Wielkie Księstwo Toskanii (XVI–XIX w., później część składowa Zjednoczonego Królestwa Włoch); Wielkie Księstwo Salzburga (1803–1805); Wielkie Księstwo Würzburga (1805–1814); Wielkie Księstwo Oldenburga (XIX–XX w.); Wielkie Księstwo Meklemburgii-Schwerin (XIX–XX w.); Wielkie Księstwo Meklemburgii-Strelitz (XIX–XX w.).

¹⁶⁹ Tytuł taki dzierży współcześnie Wielkie Księstwo Luksemburga.

¹⁷⁰ Na liście tej znalazło się trzech elektorów kościelnych (abp Kolonii, abp Moguncji i abp Trewiru) oraz czterech świeckich (król Czech, elektor Palatynatu, elektor Saksonii i elektor Brandenburgii).

¹⁷¹ Status taki uzyskał wówczas elektor Bawarii i elektor Hanoweru.

¹⁷² W okresie napoleońskim, jeszcze przed formalnym złożeniem urzędu, do kolegium tego włączono elektorów: Ratyzbony, Salzburga, Würzburga, Wirtembergii, Badenii oraz Hesji.

¹⁷³ Mimo takiego stanu rzeczy na terenie Niemiec przetrwało jedno tego typu państwo – elektorat Hesji-Kassel – włączone do Królestwa Prus po wojnie prusko-austriackiej z 1866 r.

¹⁷⁴ Kaganat to dawna wschodnia forma monarchii, której władca nosił tytuł kagana, zwanego chanem chanów lub wielkim chanem. Nazwa pochodzenia mongolskiego dotyczyła związku plemion, ludów lub państw (podbitych bądź uzależnionych), na czele których stał jeden władca. W swoim pierwotnym założeniu kaganaty nie tworzyły własnych ośrodków miejskich, tylko opierały się na już istniejących bądź tworzonych przez podmioty uzależnione.

chanaty¹⁷⁵ i caraty¹⁷⁶. Spośród pierwszej wyróżnionej formy polityczno-ustrojowej w warunkach europejskich formowane były: kaganaty Awarów¹⁷⁷, chazarzski¹⁷⁸ oraz hipotetyczny ruski¹⁷⁹. Dla drugiej postaci najbardziej charakterystyczne byłyby chanaty Bułgarii¹⁸⁰ oraz krymski¹⁸¹. Caraty funkcjonowały w Bułgarii¹⁸², Serbii¹⁸³ oraz Rosji¹⁸⁴.

W podobnym wymiarze co azjatycki oddziaływał na kontynent europejski model arabski, który wykształcił historyczne monarchie w postaci kalifatów¹⁸⁵,

¹⁷⁵ Chanat to dawna wschodnia postać monarchii, na czele której stał władca noszący tytuł chana. Chanat mógł być podporządkowany innym chanatom, być częścią składową kaganatu, a w późniejszym czasie także sułtanatu. Najbardziej rozpowszechniona ta forma polityczno-ustrojowa była w Europie Wschodniej oraz Azji Środkowej, gdzie kształtowano podmioty mongolskie bądź tatarskie.

¹⁷⁶ Carstwo lub carat to określenie państwa, na czele którego stoi car lub caryca. Sama nazwa wywodzi się jeszcze ze średniowiecza, kiedy to przeniesiono ją z Bizancjum na grunt słowiański. „Carstwo” jest więc zniekształconą słowiańską nazwą cesarstwa.

¹⁷⁷ Kaganat Awarów to państwo utworzone w Europie Środkowej przez koczownicze plemię Awarów. Istniało w latach 568–822 na terytorium Panonii. W okresie swej największej świetności kaganat sięgał od Lasu Wiedeńskiego na zachodzie po Don na wschodzie i od Karpat na północy po Adriatyk i dolny Dunaj na południu.

¹⁷⁸ Kaganat chazarzski to państwo utworzone przez Chazarów w wyniku rozpadu kaganatu zachodniotureckiego w 2. poł. VII w. nad Wołgą i Donem. W X w. został on rozbitý przez Ruś Kijowską, a następnie podbity przez Złotą Ordę w XIII w.

¹⁷⁹ Tzw. ruski kaganat to hipotetyczna organizacja państwowa wschodnich Słowian z IX w., ukształtowana przed przybyciem skandynawskich Waregów na Ruś Kijowską.

¹⁸⁰ Chanat bułgarski – dawna Bułgaria istniejąca od 681 do 866 r.

¹⁸¹ Chanat krymski – państwo tatarskie założone na Półwyspie Krymskim przez migrujące plemiona mongolskie ze Wschodu, istniejące od XV do XVIII w.

¹⁸² Na terytorium Bułgarii wyróżnić można historycznie trzy takie formy polityczno-ustrojowe: I Carstwo Bułgarii – państwo istniejące w latach 917–1018, potem wcielone do Bizancjum; Carstwo Bułgarów i Wołochów (II Carstwo Bułgarii) – podmiot funkcjonujący w latach 1186–1393, podbite później przez Imperium Osmańskie; III Carstwo Bułgarii – kraj europejski w latach 1908–1946, potem Ludowa Republika Bułgarii.

¹⁸³ Carstwo serbskie – państwo istniejące w latach 1346–1371.

¹⁸⁴ Carstwo rosyjskie – państwo istniejące w latach 1547–1721. Carstwo zainicjował Iwan IV Groźny, ogłaszając się carem Wszechrusi. W 1721 r. Piotr I Wielki po wojnie północnej, która znacznie wzmocniła jego pozycję, przyjął godność imperatora, która miała być traktowana jako odpowiednik władzy cesarskiej, zaś tytułaturę carską określano jako odpowiednik królewskiej.

¹⁸⁵ Kalifat – organizacja polityczno-religijna całej społeczności muzułmańskiej, której przewodzenie miał kalif. Wedle reprezentowanej doktryny kalif był następcą Mahometa i przysługiwała mu pełnia władzy religijnej i świeckiej.

sułtanatów¹⁸⁶ i emiratów¹⁸⁷. Te formy polityczno-ustrojowe docierały na południe Europy w wyniku ekspansji plemion i ludów arabsko-berberyjskich podejmowanej z Półwyspu Arabskiego od VII w. jako konsekwencja działalności proroka Mahometa i głoszonych przez niego nauk. Jeden z zainicjowanych kalifatów został w ten sposób powołany do życia na Półwyspie Iberyjskim¹⁸⁸. Spośród sułtanatów na losy Europy największy wpływ miał ten założony nad Bosforem przez osmańskich Turków, którzy ostatecznie przejęli polityczno-kulturowe dziedzictwo Bizancjum¹⁸⁹. Przejściowo były na kontynencie reprezentowane także emiraty z siedzibą w Grenadzie¹⁹⁰ i na Sycylii¹⁹¹. W ostatnim czasie podejmowano próby ich reaktywowania na Kaukazie¹⁹².

6.3. Monarchie dziedziczne i elekcyjne

Jeden z najczęściej stosowanych podziałów dokonywanych w europejskich systemach monarchicznych dotyczy zasady obejmowania tronu przez monarchę bądź monarchinię. W procesie historycznej ewolucji monarchowie obejmowali władzę poprzez dziedziczenie tronu bądź poprzez wybór z grona osób upoważnionych. W ten sposób mówić możemy o monarchiach dziedzicznych bądź elekcyjnych. Obecnie zdecydowane pierwszeństwo w monarchiach

¹⁸⁶ Sułtanat – wschodnia, islamska forma monarchii, w której panujący władca nosił tytuł sułtana. W praktyce otrzymywał go bądź nadawany był osobom pochodzenia niearabskiego.

¹⁸⁷ Emirat – muzułmańskie państwo lub prowincja, którego panujący władca nosił tytuł emira. W pierwotnym znaczeniu określenie „emir” oznaczało funkcję dowódcy wojskowego, który poprzez uprawnienia nadane przez kalifa często stawał się zarządcą podbitej prowincji. W następstwie tego stanu rzeczy emirowie zaczęli zakładać własne dynastie zarządzające podległymi im ziemiami. Z czasem emirat mógł stać się niezależnym krajem.

¹⁸⁸ Kalifat Kordoby – państwo we władaniu dynastii Umajjadów w latach 929–1031, dawny emirat Kordoby (756–929), potem podzielony na Taify.

¹⁸⁹ Sułtanat Turecki – państwo w Turcji działające w latach 1299–1923, które uzależniło od siebie kolejne prowincje arabskie.

¹⁹⁰ Emirat Grenady – państwo powstałe na Półwyspie Iberyjskim po zajęciu Grenady w 1237 r. przez Muhammada ibn Nasira. Działo w latach 1237–1492.

¹⁹¹ Emirat Sycylii – państwo muzułmańskie istniejące w latach 965–1072 na wyspie.

¹⁹² W odniesieniu do tych idei polityczno-ustrojowych zainicjowano powstanie Emiratu Północnokaukaskiego i Emiratu Kaukaskiego. Pierwszy to islamski organizm państwowy na północnym Kaukazie funkcjonujący w latach 1919–1920. Drugi z kolei to islamskie quasi-państwo proklamowane 31 X 2007 r. przez prezydenta Iczkerii Doku Umarowa.

europęjskich zyskało dziedziczenie [A. Ławniczak, *Monarchiczne i republikańskie głowy państwa...*].

Monarchie dziedziczne oznaczają, że po śmierci władcy tron obejmują jego potomkowie. Najczęściej był to najstarszy syn monarchy¹⁹³, aczkolwiek bywały od tej reguły daleko idące odstępstwa¹⁹⁴. Do objęcia tronu dopuszczano także córki¹⁹⁵. Czasami zdarzało się, że monarcha umierał bezdzietnie, wówczas władzę mogła objąć osoba spokrewniona, niebędąca bezpośrednim zstępnym. Innym razem monarcha mógł wyznaczyć następcę poprzez wykonanie czynności prawnej, pisząc testament bądź zawierając układ o przeżycie¹⁹⁶. Zdarzało się także, że sprawa sukcesji tronu nie była jasna, gdyż zbyt wiele osób jednocześnie dowodziło swoich praw do następstwa. Z tego powodu wybuchały wojny domowe, a nawet międzynarodowe, np. wojna o sukcesję austriacką, wojna o sukcesję hiszpańską czy wojna o sukcesję polską. Już w przeszłości szczegółowo kolejkę do tronu ustalały, odpowiednie dla danej monarchii, zasady sukcesji¹⁹⁷. Monarchią dziedziczną jest zatem każda monarchia niebędąca elekcyjną.

O monarchii elekcyjnej można mówić wówczas, kiedy to o wyborze monarchy – poza potomkami władcy – decyduje ogół społeczeństwa, uprawniona jego część bądź gremium elektorów. Do spotkania takiego dochodziło najczęściej w miejscu historycznym, mającym szczególne znaczenie dla państwa bądź w bliskim sąsiedztwie zamku czy pałacu monarszego. Elekcyjni monarchowie mogli rządzić zarówno w cesarstwach, jak i w królestwach oraz księstwach. Z wyborem władzy w taki sposób spotkać się można w starożytności. Później propagowano go w różnych częściach Starego Kontynentu.

¹⁹³ W polskiej rzeczywistości historycznej sytuacja taka wystąpiła po śmierci Mieszka I, kiedy tron przejął jego najstarszy syn Bolesław Chrobry. Nie była to taka oczywista sprawa, gdyż Bolesław dokonał swobodnego zamachu stanu. Po śmierci ojca zbrojnie przejął władzę, pozbawiając tronu macochę wraz z przyrodnimi braćmi.

¹⁹⁴ Podobnie w polskiej rzeczywistości po śmierci Władysława Hermana tron ostatecznie przejął młodszy syn Bolesław Krzywousty, który prowadził wojny ze swym starszym bratem Zbigniewem.

¹⁹⁵ W przypadku państwa polskiego taka sytuacja miała miejsce dwukrotnie. Po śmierci Ludwika Andegaweńskiego tron objęła jego córka Jadwiga, a po śmierci Zygmunta Augusta jego siostra Anna Jagiellonka.

¹⁹⁶ W polskiej historii układy na przeżycie zawierane były od czasów pierwszych Piastów z monarchami węgierskimi.

¹⁹⁷ Nawet w przypadkach, gdy dochodzi do wyłonienia następcy tronu z grona dynastii, należy mówić o monarchii dziedzicznej.

Wśród historycznych elekcyjnych monarchii europejskich występowało m.in. królestwo rzymskie, gdzie wybór króla następował w trakcie zgromadzenia wolnych obywateli. Podobną formułę przyjęto w królestwie Wizygotów we wczesnośredniowiecznej Hiszpanii. W królestwie Franków monarchę wybierała miejscowa arystokracja. W Świętym Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego wybór taki następował przez grono siedmiu elektorów. W Państwie Kościelnym o wyborze papieża decydowało konklawe złożone z kardynałów. W przypadku Księstwa Siedmiogrodu o wyborze władcy decydowali możnowładcy wywodzący się z najbardziej znamienitych rodów węgierskich. W Królestwie Węgierskim od XIV do XVII w. o wyborze władcy decydowały stany węgierskie. Z kolei w Rzeczypospolitej Obojga Narodów o wyborze króla od 1573 r. decydowała wolna elekcja, czyli zgromadzenie ogółu stanu szlacheckiego. Monarchie o elekcyjnym charakterze przetrwały w warunkach europejskich do współczesności.

Stan współczesnych europejskich systemów monarchicznych przedstawia poniższe zestawienie. Ujęto w nim formę monarchii, system polityczno-ustrojowy, monarchie dziedziczne i elekcyjne oraz aktualnie panujących i pretendentów do tronu.

Tabela 3. Współczesne monarchie europejskie w układzie alfabetycznym (stan z 2014 r.)

Państwo	Forma monarchii	Ustrój monarchii	Panująca dynastia	Tytuł monarchy	Imię panującego	Data objęcia tronu	Następca tronu
Andora	księstwo	parlamentarna	władcy elekcyjni	współksiążę francuski/	François Hollande/	2012	–
			władcy elekcyjni	współksiążę episkopalny	Joan Enric Vives Sicília	2003	–
Belgia	królestwo	parlamentarna	Saksonia-Coburg-Gotha	król	Filip I	2013	Elżbieta
Dania	królestwo	konstytucyjna	Glücksburgowie	królowa	Małgorzata II	1972	Fryderyk, hrabia Monpezat
Hiszpania	królestwo	parlamentarna	Burbonowie	król	Filip VI	2014	Eleonora, księżna Asturii
Holandia	królestwo	parlamentarna	Oranje-Nasau	król	Wilhelm Aleksander	2013	Katarzyna Amalia
Liechtenstein	księstwo	konstytucyjna	Liechtensteinowie	książę	Jan Adam II	1989	Alojzy Liechtenstein (regent)

Luksemburg	wielkie księstwo	parlamentarna	Burbonowie	wielki książę	Henryk	2000	Wilhelm
Monako	księstwo	konstytucyjna	Grimaldi	książę	Albert II	2005	Karolina Hanowerska
Norwegia	królestwo	parlamentarna	Glücksburgowie	król	Harald V	1991	Haakon Magnus Glücksburg
Szwecja	królestwo	parlamentarna	Bernadotte	król	Karol XVI Gustaw	1973	Wiktoria Bernadotte, księżna Västergötland
Watykan	państwo kościelne	absolutna	władcy elekcyjni	papież	Franciszek I	2013	–
Wielka Brytania	królestwo	parlamentarna	WindSORowie	królowa	Elżbieta II	1952	Karol, książę Walii
Zakon Maltański	państwo zakonne	konstytucyjna	władcy elekcyjni	wielki mistrz	Matthew Festing	2008	–

Źródło: T. Pasierbiński, *Monarchie świata: poczet rodów królewskich i książęcych*, Warszawa 2002 oraz uzupełnienia własne.

Z powyższej tabeli wynika, że większość obecnych monarchii europejskich przybiera postać dziedziczną. Monarchie elekcyjne reprezentatywne są jedynie dla Andory, Watykanu oraz Zakonu Maltańskiego¹⁹⁸, jeżeli ten ostatni uznamy za rzeczywisty podmiot stosunków międzynarodowych. Na czele Andory od ponad 300 lat stoją dwaj współregenci – współksiążę świecki, którym jest każda głowa państwa francuskiego, oraz współksiążę episkopalny, którym jest każdorazowy biskup hiszpańskiej diecezji Seo de Urgel, zlokalizowanej na terytorium katalońskiej wspólnoty autonomicznej. O wyborze biskupa Rzymu nadal decyduje konklawe kardynalskie, aczkolwiek w zmienionej już formule. Na czele Zakonu Maltańskiego stoi wielki mistrz wybierany na dożywotnią kadencję przez Radę Zakonu.

¹⁹⁸ Właściwa nazwa to Suwerenny Rycerski Zakon Szpitalników Św. Jana – z Jerozolimy, z Rodos i z Malty, potocznie nazywany: szpitalnikami, joannitami bądź kawalerami maltańskimi. Zakon Maltański uznawany jest w środowisku międzynarodowym na równi z państwami i organizacjami. Posiada trzy nieruchomości – dwie w Rzymie i jedną na Malcie – mające status eksterytorialny. Zakon może być stroną umów, może także uczestniczyć w konferencjach i organizacjach międzynarodowych. Został oficjalnie uznany przez 92 państwa, w których posiada swych pełnomocników.

Współczesne europejskie monarchie mają charakter ograniczony, co wynika z normatywnego otoczenia systemu politycznego, wzbogaconego otoczenia historycznego oraz zwyczajów politycznych. Jak już zauważono, do początku XX w. o ograniczeniu władzy monarchy decydowały parlamenty, które początkowo kontrolowały instytucje dworu panującego, a następnie przejęły realną władzę. W XIX w. zaczęto władzę monarchów ograniczać konstytucyjnie, co stało się już w kolejnym stuleciu normą odnoszącą się do pełnej demokratyzacji państwa. Stąd we współczesnej Europie kompetencje króla, królowej, księcia bądź księżnej są ograniczane do funkcji reprezentacyjnych, posiadają one także rolę legitymizacyjną, dbając zarówno o ciągłość władzy państwowej, jak i samego podmiotu, na którego czele stoją¹⁹⁹. Mogą także mieć funkcję arbitralną w myśl historycznej zasady, że: „Monarsze nie odmawia się”. Realną władzę tak jak w systemach republikańskich uzyskały wyłaniane w demokratycznych wyborach parlamenty, które mają najczęściej decydujące zdanie przy formułowaniu rządów z premierem na czele. W XX w. monarchie parlamentarne stały się odmianą monarchii konstytucyjnych. Do państw europejskich, w których parlament posiada większą władzę od monarchy, zalicza się: Wielką Brytanię, Hiszpanię, Andorę, Belgię, Holandię, Danię, Norwegię i Szwecję. Z kolei do podmiotów, gdzie monarcha posiada większą władzę od parlamentu, zalicza się Liechtenstein i Monako.

Jedyną niedemokratyczną monarchią dla kontynentu europejskiego pozostaje zatem Watykan. Władca tego podmiotu pełni kilka równoczesnych stanowisk i funkcji. Jest biskupem Rzymu, prymasem Włoch, suwerenem państwa-miasta watykańskiego oraz głową Kościoła katolickiego. Co prawda teoretycznie papieżem może zostać każdy prezbiter, ale w praktyce od kilku stuleci utrzymuje się zasada, że wyboru dokonuje się spośród kandydatów z grona kardynalskiego, które wchodzi w skład konklawe²⁰⁰.

W czasach najnowszych nie doszło na gruncie europejskim do wykształcenia quasi-monarchii, czyli takich niedemokratycznych rządów, w których

¹⁹⁹ W XX w. europejskie monarchie zostały ograniczone w myśl łacińskiej maksymy: „Rex regnat, sed non gubernat”, oznaczającej, że król co prawda panuje, ale nie rządzi.

²⁰⁰ Do lat 70. XX w. w skład konklawe wchodziłi wszyscy duchowni podniesieni do godności kardynalskiej. Papież Paweł VI zainicjował w tej instytucji zasadnicze zmiany. Wprowadzając czynne i bierne prawo wyborcze dla osób do 80 roku życia, w dniu rozpoczęcia konklawe zdecydował, że rzeczywiste gremium stanowić miało grupę ok. 120-osobową (10-krotna wielkość liczby apostołów, którzy towarzyszyli Jezusowi). Ponadto osoba, która miała zostać papieżem, musiała uzyskać większość kwalifikowaną 2/3 w konkretnym głosowaniu. W czasie konklawe odbywają się w ciągu dnia cztery głosowania, dwa przed i kolejne dwa po południu.

sukcesja władzy odbywałaby się w obrębie jednej rodziny stojącej na czele państwa, tak jak to się dzieje w monarchiach dziedzicznych. Niektóre informacje medialne sugerujące, że sytuacja taka może zaistnieć na Białorusi, w której na sukcesora przygotowywany jest najmłodszy syn Alaksandra Łukaszenki, pozostają jedynie w sferze przypuszczeń i domysłów.